

स्थूलपु

स्थूलकणाः ६ पृष्ठः ७ मनोना ८ जारणी ९ जीर्णा १० तरुणः ११ सुषुवी १२ कारवी १३ पृष्ठोका १४ । अस्य गुणाः । कटुत्वम् । तिक्त-
त्वम् । उष्णत्वम् । वातगुल्मासदोषश्लेष्माधान-
जन्तुनाशित्वम् । जीर्णत्वम् । दीपनत्वम् । इति
राजनिर्घण्टः ॥ * ॥ त्रिविधजीरकनामगुणाः ।
“जीरको जरणोऽजाजो कणा स्याद्दीघजीरकः
क्षणाजीरः सुगन्धश्च तथेवाहारशोधनः ॥
कणाजाजो तु सुषुवो कालिका चोपकालिका
पृष्ठोका कारवी पृष्ठो पृष्ठः क्षणोपकुक्षिका ।
उपकुक्षौ च कुक्षौ च बृहज्जीरक इत्यपि ॥
जीरकत्रितयं रुचं कटुकं दीपनं लघु ।
संघ्राहि पित्तलं मेध्यं गर्भाशयविशुद्धिक्तम् ॥
ज्वरघ्नं पाचनं बल्यं हृद्यं रुचं कफापहम् ।
चक्षुष्यं पवनान्नागुल्मच्छर्द्यतिसारहृत् ॥”
इति भावप्रकाशः ॥

स्थूलतालः, पुं, (स्थूलतालः ।) हिन्तालः ।
इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलत्वचा, स्त्री, (स्थूला त्वक् यस्याः ।) काश्मरी ।
इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलदण्डः, पुं, स्थूलो दण्डो यस्य ।) देवनलः ।
इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलदर्भः, पुं, (स्थूलो दर्भो यस्य ।) मुञ्जः । इति
राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलदला, स्त्री, (स्थूलं दलं यस्याः ।) गृह-
कन्या । इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलनालः, पुं, (स्थूलो नालः देवनलः । इति
राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलनासः, पुं, (स्थूला नासा यस्य ।) सूकरः ।
इति हेमचन्द्रः ॥

स्थूलनासिकः, पुं, (स्थूला नासिका यस्य ।) “अज्रा-
सिकायाः संघ्रायां नसं चास्थूलात् ॥” ५।४ ।
१।८ । इत्यत्र स्थूलवर्जनात् न नसादेशः ।)
शूकरः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥ पीननासायुक्ते,
वि ॥

स्थूलपटः, त्रि, (स्थूलः पटो यस्य ।) पौवरवस्त्र-
युक्तः । यथा,—

“क्षत्रगृहाः स्थूलपटा यवगोधूमशालिनः ।
प्रलयेऽपि न सौदन्ति यदि कन्या न विद्यते ॥”
इति पुराणम् ॥

(स्थूलवस्त्रे, पुं क्लौ ॥)
स्थूलपटः, पुं, स्थूलः पटः कौमेय इव ।) कार्पासः ।
इति शब्दरत्नावली ॥

स्थूलपट्टाकः, (पुं, स्थूलपट्टं कार्पासं अकति
प्राप्नोति कारणत्वेनेति । अक गतौ + अण् ।)
स्थूलवस्त्रम् । इति शब्दरत्नावली ॥

स्थूलपादः, पुं, (स्थूलः पादो यस्य ।) इक्षी । इति
शब्दमाला ॥ शीपदी च ॥

स्थूलपुष्पः, पुं, (स्थूलं पुष्पमस्य ।) वक्रहृत् । इति
रत्नमाला ॥ भृष्टपुष्पः । इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलपुष्पा, स्त्री, (स्थूलं पुष्पं यस्याः ।) पर्वत-
जातापराजिता । इति रत्नमाला ॥

स्थूलशा

स्थूलपुष्पी, स्त्री, (स्थूलं पुष्पं यस्याः ।) डीप् ।)
यवतिक्ता । इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलफलः, (स्थूलं फलं यस्य ।) शाल्मलिहृत् ।
इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलफला, स्त्री, (स्थूलं फलं यस्याः ।) शण-
पुष्पी । इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलभद्रः, पुं, (स्थूलं प्रचुरमित्यर्थः भद्रं शुभं यस्य ।)
श्रुतकेवलिनानामजेनभेदः । इति हेमचन्द्रः ॥

स्थूलभूतः, स्त्री, (स्थूलं भूतम् ।) पञ्चीकृताकाशा-
दिभूतम् । इति वेदान्तसारः ॥

स्थूलमरिचः, स्त्री, (स्थूलं मरिचम् ।) ककौलम् ।
इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलमूलः, स्त्री, (स्थूलं मूलमस्य ।) चाणक्यमूलम् ।
इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूललक्षः, त्रि, (स्थूलं प्रचुरं लक्षयति दानार्थ-
मिति । लक्ष + अण् ।) बहुप्रदः । इत्यमर-
टीकायां रायमुकुटः । ३।१।६ ॥ (यथा,
याज्ञवल्करः । १।३०८ ।

“महोत्साहः स्थूललक्षः कृतज्ञो हृदसेवकः ।
विनोतः सत्त्वसम्पन्नः कुलीनः सत्यवाक्
शुचिः ॥”)

स्थूललक्ष्यः, वि, (स्थूलं प्रचुरं वस्तु लक्ष्यमस्य ।)
बहुप्रदः । इत्यमरः । ३।१।६ ॥ (यथा,
महाभारते । ३।४५।११ ।

“अकथनो मानयिता स्थूललक्ष्यः प्रियंवदः ।
सुहृदद्यान्नपानेन विविधेनाभिवर्षति ॥”)

स्थूलवर्त्मकः, पुं, (स्थूलस्य वर्त्मनः क्त कारकः ।)
ब्राह्मणयष्टिका । इति शब्दचन्द्रिका ॥

स्थूलवल्कलः, पुं, (स्थूलं वल्कलं यस्य ।) रक्त-
लोभः । इति जटाधरः ॥

स्थूलहृत्फलः, पुं, (स्थूलं हृत्फलं यस्य ।) स्निग्ध-
पिण्डीतकः । इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलवेदेही, स्त्री, (स्थूला वेदेही विदेहभवा
च ।) गजपिप्पली । इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलशरः, पुं, (स्थूलः शरः ।) शरविशेषः ।
मोटा शर इति भाषा । तत्पर्यायः । महा-
शरः २ स्थूलशायकः ३ इक्षुरकः ४ क्षुरपः ५
बहुमूलः ६ दीर्घमूलकः ७ । अस्य गुणाः ।

मधुरत्वम् । सुतिक्तत्वम् । कोष्णत्वम् । कफ-
भ्रान्तिमदापहरत्वम् । बलवीर्यकारित्वम् ।
नित्यं सेवितवेत् किञ्चिदातकरत्वम् । इति
राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलशाटकः, पुं, (स्थूलः शाटकः ।) पीनवस्त्रम् ।
मोटा कापड इति भाषा । तत्पर्यायः ।
वराशिः २ । इत्यमरः । २ । ६ । ११६ ॥

वराशिः ३ । इति जटाधरः ॥
स्थूलशाटका, स्त्री, स्थूलवस्त्रम् । इत्यमरटीका ।
२ । ६ । ११६ ॥

स्थूलशाटिका, स्त्री, (स्थूला शाटिका ।) स्थूल-
वस्त्रम् । इत्यमरटीका । २ । ६ । ११६ ॥
स्थूलशाटिः, पुं, (स्थूलः शाटिः ।) वराशिः । इति
हेमचन्द्रः ॥

स्थूलैला

स्थूलशालिः, पुं, (स्थूलः शालिः ।) शालिधान्य-
भेदः । तत्पर्यायः । महाशालिः २ स्थूलाङ्गः ३
स्थूलतण्डुलः ४ । अस्य गुणाः । स्वादुत्वम् ।
मधुरत्वम् । शिशिरत्वम् । पित्तशमनत्वम् ।
जीर्णज्वर-दाह-जठररुजा-शोष-शमनत्वम् ।
शिशूनां यूनां जरतां च हितकरत्वम् । मदा
सेवनेनानलबलवीर्यकारित्वम् । इति राज-
निर्घण्टः ॥

स्थूलशिरः, [स्] क्लौ, (स्थूलं शिरः ।) वृद्ध-
स्तकम् । (स्थूलं शिरो यस्य ।) मुनिविशेषः ॥
यथा, महाभारते । २ । ४ । ११ ।

“वको दालभ्यः स्थूलशिराः क्षणैः पायनः
शुकः ॥”)

स्थूलमस्तकयुक्ते, त्रि । इति केचित् ॥
स्थूलशोर्पिका, स्त्री, शरीरापेक्षया स्थूलं शोर्प-
मस्याः स्थूलशोर्पा स्वार्थे के स्थूलशोर्पिका ॥
चुद्रपिपीलिका । इति हेमचन्द्रः ॥ वृद्धमस्तके,
त्रि ॥

स्थूलषट्पदः, पुं, (स्थूलः षट्पदः ।) वरेलः ।
इति भूरिप्रयोगः ॥ वोलता इति भाषा ॥

स्थूलस्कन्धः, पुं, (स्थूलः स्कन्धो यस्य ।) लङ्कुचः ।
इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलहस्तः, पुं, (स्थूलो हस्तः ।) इस्तिशण्डम् ।
इति त्रिकाण्डशेषः ॥ (यथा, मेघदूते । १४ ।

“स्थानादध्मात्सरसनिचुलादुत्पतोदङ्मुखः स्व
दिङ्नागानां पथि परिहरन् स्थूलहस्ताव-
लेपान् ॥”

स्थूलौ हस्तौ यस्येति ।) पीनभुजे, वि ॥
स्थूला, स्त्री, (स्थूल + टाप् ।) गजपिप्पली । इति
शब्दचन्द्रिका ॥ एवार्कः । इति राजनिर्घण्टः ॥

वृहदेला । इति रत्नमाला ॥
स्थूलांशा, स्त्री, (स्थूलोऽंशो यस्याः ।) गन्धपत्रा ।
इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलाम्बः, पुं, (स्थूलः आम्बः ।) महाराजचूतः ।
इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलास्यः, पुं, (स्थूलं आस्यं यस्य ।) सर्पः । इति
शब्दचन्द्रिका ॥ बृहन्मुखे, त्रि ॥

स्थूली, [न्] पुं, (स्थूलं शरीरमस्यास्तीति ।
इनिः ।) उष्ट्रः । इति केचित् ॥

स्थूलैरण्डः, पुं, (स्थूल एरण्डः ।) बृहदेरण्डहृत् ।
तत्पर्यायः । महैरण्डः २ महापञ्चाङ्गलः ३ ।
अस्य गुणाः ।

“स्थूलैरण्डो गुणाढ्यः स्याद्वसवीर्यविपक्षिणः”
इति राजनिर्घण्टः ॥

स्थूलैला, स्त्री, (स्थूला एला ।) एलाविशेषः ।
वृद्ध एलाचि इति भाषा । तत्पर्यायः । बृह-
देला २ त्रिपुटा ३ त्रिदिवीज्जवाः ४ सुरभी-
त्वक् ५ महैला ६ पृष्ठोऽकन्याऽकुमारिकाऽ
कायस्था १० गोपुटा ११ भद्रैला १२ कान्ता १३
घृताचीगर्भसम्भवा १४ इन्द्राणी १५ दिव्य-
गन्धा १६ ऐन्द्री १७ । एलाहयगुणाः । शीतल-
त्वम् । तिक्तत्वम् । उष्णत्वम् । सुगन्धित्वम् ।